

AZƏRBAYCANÇILIQ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQDA

Professor Məmməd Əliyevin «Bədi təfəkkürdə erkən azərbaycançılıq düşüncəsi (Azərbaycan folkloru və klassik ədəbiyyat nümunələri əsasında)» adlı monoqrafiyası («Elm və təhsil», 2018) AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda akademik İsa Həbibbəylinin tövsiyesi ilə çap olunmuşdur. Kitabın rəyçiləri akademik Vasim Məmməd-əliyevlə professor Qəzənfər Paşayev, redaktoru professor Nizami Tağısoydur. Nəşrə məsul işa filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Töhfə Talibovadır.

Kitabın elmi redaktoru olan fəlsəfə elmləri doktoru, professor Rahid Xəlilov (Ulusel) «Erkən azərbaycançılığın arxetipik izləri» adlı öz sözdə monoqrafiyanın yazılmış prinsiplərini analitik şəkildə şərh edib belə dəyərləndirir: «...Bədii təfəkkürde erkən azərbaycançılıq düşüncəsi» kitabı bu gün Azərbaycan xalqının birləşdirici ideologiyası olan Azərbaycançılığın bizim bədii mədəniyyətimizdə tarixən təşəkkül tapmasının ideya-estetik əsaslarının öyrənilməsinə həsr edilmişdir.

...Təbii ki, burada öncə xalqın bədii estetik dünyagörüşünün təşəkkülünün besik dövrü - folklor mödəniyyətinə baxılır. Tədqiqatçı alim Azərbaycan folklorunu erkən Azərbaycançılığın bədii, dini-fəlsəfi və tarixi təzahür forması kimi

belə yekunlaşdırır: «Tarixdə ilk dəfə olaraq məhz iyirminci əsrin sonu - iyirmi birinci əsrin əvvəllərində Heydər Əliyevin daha da inkişaf etdirirək müasirləşdirdiyi Azərbaycançılıq ideologiyası əsasında dünya azərbaycanlılarının qlobal konsolidasiyası mümkün olmuş və onların Vətən naminə birləşmək, fəaliyyət göstərmək səylərinə Azərbaycan Respublikasından start verilmişdir. Artıq indi Azərbaycançılıq ideologiyası nüvəsində milli mədəniyyət düşüncəsinin formallaşması prosesi özünün ən yüksək seviyyəsində başa çatmışdır. Bu gün Azərbaycançılıq - milli oxlaqın norması statusundadır. Professor Memmed Əliyevin tədqiqatı ona görə əhəmiyyətlidir ki, alim burada Azərbaycançılığı onun erkən formalışma çağından yetkin milli ideologiyaya çevirməsi zamanınadək keçidiyi inkişaf yoluñum ümumi kontekstində - məhz bədii ədəbiyyatımızda qazandığı keyfiyyətlər kompleksini üzə çıxararaq öyrənməyə nail olmuşdur» (s.10).

Kitabın «Müəllifdən» adlı giriş yazı-sında da qarşıya qoyulan məqsəd tezisvari formada belə öksini tapıb ki, «erkən Azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətçiliyi ideologiyasının təməl daşıdır, milli ideolo-ziya isə milli dövlət quruculuğuna xidmət edir və əslində onun şah damarıdır. Bu ideologiya tarixi zəruretdən yaranmış, müstəqil dövlətimizin möhkəmlənməsinə, onun hər cür yad təsirlərdən qorunub sax-lanmasına və əbədiyəşar olmasına hesab-lanmışdır. O, bütün dünya azərbaycanlı-larının ideologiyasıdır.

Ehəmən Azərbaycançılıq — əsaslaşdır-

Erken Azərbaycançılıq öz başlangıcı mifoloji görüşlərdən, ayın və mərasimlərdən, kütłəvi xalq oyunlarından, tarixin müxtəlif dövrlərində mövcud olmuş idarəcilik qurumlarının, dövlət tiplərinin yazılmış və yarızmamış qanunlarından gölürmüşdür.

Bədii düşünçədə Azərbaycanlılığın bir sistem kimi formalaması üç təməl prinsipini - dil birlüyü, ərazi birlüyü və mənəvi həyat birlüyü kimi amilləri özündə ehtiva edən möhtəşəm epos yaradıcılığı ilə bağlıdır.

Bu baxımdan «Kitabi-Dədə Qorqud», «Koroğlu», «Qaçaq Nəbi» dastanlarımızın mayasını genetik yaddaşdan süzülüb gələn vətən əxlaqi, torpaq-insan sevgisi fəşkil edir» (səh.11).

Professor Məmməd İrac oğlu Əliyev yuxarıda ayrı-ayrı cümlələrde ifadə etdiyi fikirləri monoqrafiyaboyu genişləndirərək bu zəmin üzərində Azərbaycanlılıq düşüncəsi ilə bağlı qanadlarını sərhəd edir.

Problemə baxış bucağını açıqlayan alim bildirir ki, «Azərbaycan ideologiyası öz başlangıcını əvvəlcə mifologiyadan, mifik-dini təfəkkürdən, dini düşünçədən və inanclar sistemindən götürmişdir. Etnosun ideologiyasını, inanclar sistemini küll halında özündə birləşdirən mifologiya, heç şübhəsiz, həyatın özü deyil, həyat nümunəsi, daha doğrusu, burada ulu əedadların yaşam niyyətini eks etdirir. Mif ideologiyanın ana bətni, sonrakı təfəkkürün genetik gəvnağıdır» (s. 15).

Göründüyü kimi, Məmməd müellim mif dedikdə, ulu əcdadların yaşam niyyətlərini öks etdirən dünyagörüşü hadisəsini nəzərdə tutur. Yəni özgə sözlə bu, ona işaretdir ki, xalq öz ruhi-mənəvi dünyasının bədii-epik mənzərəsini mifoloji mətnlərdə ilkin olaraq yaradıb. Daha sonra bu mifoloji mətnlər ilkin mənbə olaraq özündən sonra gələn felsefi-ədəbi-bədii dünyagörüşlər üçün bünövrə rolunu (genetik qaynaq rolunu) oynayıb. Və beləliklə də bu aspektən baxıldığda mif özlüyündə ideoloji düşüncənin ilkin rüşeymi funksiyasını da bir missiya olaraq öz məğzində - mayasında daşıyıb. Professor Məmməd İracoğlu da məhz digər fikir haçalanmalarının - şaxələnmələrinin buradan qaynaqlandığını - rişə-

ləndiyini nəzərdə tutur. XX əsrin sonları - XXI əsrin əvvəllərində, yeni müasir dünyamızda dövlətimizin siyasetində əsas yeri tutan Azərbaycançılıq ideologiyasının da əsasında mifologi dünyagrüsədən qaynaqlanan erkən Azərbaycançılıq düşünəcəsinin izlərini axtarır, tədqiq edib, üzə çıxardır. Bu fikri əldə rəhbər tutaraq mifoloji fikrin möhsulu kimi «Avesta» ilə bağlı belə bir açıqlama verir ki, «Atropaten - Midiya mifoloji düşüncəsi «Avesta»da özünün parlaq ifadəsini tapmışdır. «Avesta» dini-mif-fəlsəfi təfəkürün görə, dünya müqəddəs ruhun bir-biri ilə əkiz olan iki qütbü arasındaki mübarizəsi üzərində bərqərar olmuşdur. «Avesta»nın mərkəzində duran və onun cövhərini təşkil edən bu mifoloji ideya cəmiyyətin idarə olunması haqqında qanunlar şəbəkəsinə yaratdı.

Qədim insanlar bu təlimləri əsas götürərək onları Xeyirlə Şər arasında mübarizənin nəticəsi kimi qəbul etdilər. Kosmik cısimlər, təbii hadisələr, heyvanlar aləmi və insanlar da xəsiyyətinə, təbiətinə görə xeyirlə şərin - Hörmüzlə Əhrimənin mübarizəsinə qoşulur.

yeridə bilmışdır. Başqa sözlə, bu gündü Azərbaycançılıq ideologiyasının hecdən yaranmadığı izah olunmuşdur. Buna görə də dövlətimizin yeritdiyi Azərbaycançılıq ideologiyası həm də xalqımızın mifoloji şüurdan qaynaqlanan sövq-təbii xəlqi düşgusu kimi real olaraq öz səmərəli bəhrəsini verir.

Hazırkı dünyada gedən ictimai-siyasi proseslərlə müqayisə aparsaq, elə bilirom ki, fikirlərimiz daha anlaşılı olar. Humanizmi, demokratiyanı əməldə yox, sözdə bayraq edən Avropa ölkələri miqrant axınının qarşısını almaq üçün etiraz aksiyaları (hətta dövlətləri səviyyəsində!) keçirirlər. Öz ölkələrinə kənardan əcnəbilərin gəlməsinin əleyhinə çıxırlar. Hətta Ermənistanda bu tendensiya monoetnik respublika şəklində daha ifrat həddə yetişib. Bizimlə qonşu və qardaş ölkə olan Türkiyə Cümhuriyyətində isə tamam fərqli mənzərənin şahidiyik: Türkiye öz qapılarını ona pənah götürən xarici vətəndaşların üzüne taybatay açıb, özünün genindən-ruhundan gələn insanlığını nümayis etdirir.

Bütün bunlar nəyi göstərir? Bizim bir məsələmiz var: «əsil itməz», yəni insanın əslı, nəslİ-nəcabəti itməz, hər vaxt öz xüsusiyetini bürüzo verər. Biz azərbaycanlılar soykök, əsil-kök, nəsil-səcərə baxımından ən qədim türklərik (Türkmanlıraq - qədim, ulu türklərik). Qafqazın ən qədim sakinləri olan Azərbaycanlılar da tarixin əski dönenlərində ona pənah gotirib sığınan bütün əcnəbilərə bugünkü varisləri olan Türkiyə türkləri kimi ürəkgenişliyilə qucaq açmış, onlara öz qoynunda - Vətənində yurd yeri - məskən salıb yaşamaq üçün ərazilər vermişdir. Beləcə, tarixən bir-birlərlə mehriban ünsiyyət qurub, qardaşlaşmış xalqlar şəklində yaşayıb fəaliyyət göstərmişlər və bu tarixi ənənə bu gün de dövlətimizin siyasetində Azərbaycanlılıq ideologiyası adı ilə öz hökmünü sürdürməkdədir və bundan belə də əbədi bir ideologiya kimi yaşayacaqdır. Çünkü bu ideologiyanın tarixi öz başlanğıcını qədim keçmişdən götürür və professor Məmməd Əliyev də bir alim kimi öz elmi zekasının işığında bu məsələləri özünə tədqiqat obyekti kimi götürmüştür; «İdeologiyani dövlətin və cəmiyyətin idarə olunmasında doğru fikirlər sistemi kimi qəbul etsək, o zaman həmin vəzifəni mifin, ritualın yerinə yetirdiyini bütün aydınlığı ilə görə bilerik. İbtidai cəmiyyətin idarə olunmasında rüşeym şəklində olan ideologiya məhz mifdə eks olunurdu. Yəni mif ideologiyanın idarəetmə funksiyasını özündə saxlayırdı» (səh.28).

(sən.28). Beləcə, «Azərbaycan folkloru erkən Azərbaycanlılığın bədii, dini-fəlsəfi və tarixi təzahür forması kimi» adı ilə başladığı ilk fəslin adına müvafiq olaraq apardığı araşdırmasında diqqətəşayan mülahizələr yürüdür...

«Epos yaradıcılığı erkən Azərbaycançılığın bədii-tarixi salnaməsi kimi» adlı 2-ci fəsildə isə öz fikirlərini məntiqi baxımdan davam və inkişaf etdirən professor Məmməd Əliyev tədqiqatın mövzusunu təşkil eləyən və ictimai-siyasi əhəmiyyət daşıyan ideyanın bədii təfəkkürdəki inikası məsələlərinə dair dəyərləndirmələr apararaq, maraqlı elmi mühakimələrini ortaya qoyur, dövlət siyasəti ilə ədəbi-bədii düşüncənin eyni məqsədin hədəfində olduğunu isbatə yetirir. Bu əsərin işıq üzü görməsi müəllifin həm də 70 yaşı ilə eyni ərəfəyə düşür. Bəlkə də, bu, heç təsadüfi deyil, alimin özünün 70 illik yubileyindən öz dövlətinə və xalqına bir töhfəsidir. Biz də öz növbəmizdə Məmməd müəllimi 70 yaşı münasibətile təbrik edir, uzun ömür, canşağı və yaradıcılıq uğurları arzuluyuruz.

Sakir ƏLİFOĞLU